

EMLÉKBESZÉD MÁRCIUS 15-ÉN

OFFICIAL SPEECH, MARCH 15, 2010. The festive speech, of which a footnoted-extended version can be read here, attempted to highlight how the previous five generations of the students of higher education in Debrecen had participated in the celebration of the bourgeois revolution of 1848. It was also important to underscore in this speech that for about a hundred years the student body of the College, then of the University, of Debrecen celebrated together with, indeed at the forefront of, the population of the city while for the past few decades the rituals of the local celebrations have diverged.

Tisztelt Ünneplők,
Hölgyeim és Uraim,
Egyetemi polgártársak!

Olvassuk régről: „Március 15-én reggeli tizedfél órakor az ifjúság az egyetem három szakjabeli kortársaival egyesült, kikhez még számos, minden korú s rangú férfiak is csatlakoztak”;¹ vagy máshol: „s egyszerre csak, mint hatalmas villámokat, a szabadság tettekben nyilatkozó villámait rejtegető terhes felleg, az egyetem körül egy fiatal írók által vezetett, törvénygyakorlók s nagyobbára egyetemi orvosnövendékek-, joghallgatók és mérnökökből álló tömött csapat”² kerekedett föl.

Ki ne ismerné a kortársak beszámolóí alapján, melyek közül itt most csak kettőt citáltam, hogy 1848. március 15-én a vértelen forradalom vezetésében a radikális fiatal értelmiség zömét a kor egyetemistái alkották, s jórészt ők voltak azok, akik e csodás nap spontán eseményeivel megnyitották az utat a reformkor eszméinek érvényesülése, a polgári Magyarország megvalósítása előtt.

Egy olyan egyet akaró és egyetértő pillanat részesei lettek ezáltal, amely nagyon ritka volt a korábbi magyar történelemben, és az azóta élt öt nemzedék életében is alig volt megtapasztalható.

Mégis a nagy nap emléke minden magyarban azt a büszke és megtartó érzést keltette, és kelti ma is, hogy akkor olyan dolgok kezdődtek, olyan eszmék kerültek megfogalmazásra, melyekért mindig is érdemes felhorgadni, s érdemes élet-árán harcolni is.

Igaz, ugyanakkor, hogy az eszmék beteljesületlensége, vagy részbeni megvalósulása hiányérzetet is keltett a későbbi generációkban. Március 15., ami egyúttal szabadság-

¹ *A Pesti Hírlap tudósítása: 1848. már. 16.* = Ez volt március 15-e: kortársak írásai a forradalomról, szerk. LUKÁCSY Sándor, Budapest, 1989, 21.

² VАНОТ Imre, *Örömbangók* = Ez volt március 15-e: kortársak írásai a forradalomról, szerk. LUKÁCSY Sándor, Budapest, 1989, 41.

harcunk ünnepe is, mindig is győzelmek és vereségek, eredmények és hiányok ünnepe volt. Ezért is lehetett alkalmas arra, hogy minden nemzedék számára üzenete legyen: táplálhatta nemzeti büszkeségünket és kijózaníthatott az elmaradt célok láttán. Demonstrációt jelenthetett a nemzeti függetlenség és a nemzet egysége mellett, sarkallhatott demokratikus vívmányok követelésére és megtestesíthette együttesen a függetlenség, a szabadság és a demokrácia iránti vágyat is, azok hiányában.

Tisztelt Ünneplők!

A március idusához köthető értékek bármelyike is került előtérbe egy-egy korszakban, abban bizonyosak lehetünk, hogy a fiatal értelmiség képviselői, az egyetemisták és főiskolások, mindig ott voltak a büszke ünneplők és a felsajgó hiányok számba vevői között hazánk-szerte és városunkban is.

A történelmi helyzetből adódóan Debrecen volt az első „Március Tizenötödiki évfordulati országos ünnepély”³ helyszíne, igaz azon a diákok, a kollégisták nem vehettek részt, hiszen a Debreceni Kollégium ekkoriban zárva volt,⁴ diákjai jelentős része előbb a híres „verespántlikás” nemzetőr-zászlóalj, később a honvédség soraiban harcolt akkoriban.⁵

A szabadságharc bukását követő császári abszolutizmus, amely a nemzeti és szabadság-értékek teljes tagadásán alapult, természetesen lehetetlenné tette a jeles napra emlékezést. Tizenegy passzivitásba süllyedt – március emlékét legfeljebb csak áthallásos módon ápoló-éltető – év után a Habsburgok szorultsága tette lehetővé – éppen 150 esztendeje – az első nyilvános ünnepet Pesten, melyet a karhatalom sortűzzel oszlatott fel, s melynek jellemző módon éppen egy egyetemista lett az áldozata, és ezzel az ünnep első mártírja. A joghallgató temetésén Pest lakosságának egynegyede demonstrált⁶ és a következő évben, 1861-ben már nem lehetett megakadályozni az első „szabad” március 15-i ünnepet Debrecenben sem: „nagy ünnepély volt Debrecen város egyetemes lakosaira nézve. A boltajtók egész nap zárva maradtak, s reggel az istentisztelet mindenik hitfelekezet egyházában kegyelettel tartatott meg. Délután a város lelkes ifjúsága nagy néptömeg kíséretében azon gyászmezőt kereste fel, mely a szomorú emlékezetű 1849-i harc színhelye volt. Itt

³ Vö. SZOBOSZLAI PAP István, *Március Tizenötödiki évfordulati országos ünnepély alkalmával a debreczeni helv. hitv. egyház nagy-templomában előmondott könyörgés*. Idézi GÁBORJANI SZABÓ Botond, *A tiszántúli református egyházi vezetés és a Debreceni Kollégium 1848/49-ben* = Emlékek és források: Debrecen, 1848/49., szerk. KOROMPAI Balázs, Debrecen, 2001, (Hajdú Bihar megyei Levéltári Közlemények, 26), 165; Vö. KOROMPAI Gáborné, *A szabadságharc emléke a XIX. századi debreceni hírlapokban* = Emlékek és források: Debrecen, 1848/49., szerk. KOROMPAI Balázs, Debrecen, 2001, (Hajdú Bihar megyei Levéltári Közlemények, 26), 303.

⁴ SZENTPÉTERI KUN Béla, *A Kollégium diákok nélkül*, Debreceni Kincses Kalendárium, (1946), 38–41.

⁵ *Debrecen története: 1693–1849*, szerk. RÁCZ István, Debrecen, 1981, II., 485.

⁶ GYARMATI György, *Március hatalma a hatalom márciusa: Fejezetek március 15. ünnepelésének történetéből*, Budapest, 1998, 24–25; GERŐ András, *Március 15.: Fejezetek a nemzeti szabadságünnep hányatott történetéből* = Uő., *Magyar polgárosodás*, Budapest, 1993, 401.

a Szózat, a Himnusz és 'Nyugosznak ök, a hős ifjak' elzengése közben magasztos hazafias szózatok hangzottak el." – írták.⁷

A Kollégiumi ifjúság lelkes ünneplésére azonban az elkövetkező néhány évben ismét nem kerülhetett sor.⁸ De mégis annak ellenére, hogy olykor „villogó szuronyok állták el a temetőkhöz vezető utat, hogy tömegesen ne zarándokolhassanak a hősök nyugvó poraihoz [...] a tanuló ifjúság mégis kiszivárgott láthatatlan utakon. Mindnyájan ott voltak. Ott volt az ifjúság, és a polgárok csoportosultak körülötte, sokszor hangot sem volt szabad kibocsátani az imádkozásra kész ajkáról. Némán állt mindenki, a gondolat összefűzte a lelket.” (Írták 1870-ben ezekről az évekről.)⁹

A Kiegyezés után a dualizmus alakuló rendszere persze nehezen tudta elhelyezni a forradalmi eszméket életben tartó ünnepet, annak ellenére, hogy nem tiltották az ünneplést. S a debreceni diákok ettől kezdődően elmaradhatatlan részesei, sőt iniciátorai lettek a megemlékezéseknek. Nagyon korán kialakult az ünneplések első rendje: március idusának kora délutánján a diákok a Kollégium előtti téren gyülekeztek, beszédek és szavalatok után nemzeti zászló alatt, hazafias dalokat énekelve vonultak a hősök temetőjébe. Öreg honvédek és a város lakói is csatlakoztak hozzájuk. A síroknál szavalat, karének és szónoklat hangzott el.¹⁰

Kiemelkednek ezen évek ünnepei közül azok az alkalmak, mikor közadakozásból megteremtett emlékművek avatására került sor, mint 1883-ban a Kollégium díszlépcsőházának Petőfi-szobra felállításakor, illetve 1885-ben, midőn húszezres tömeg részvételével a hősök temetőjének hatalmas sírkövét avatták fel az ország első szabadságharcos emlékművéként.¹¹

Az 1880–1890-es években tavaszról-tavasza egyre nagyobb ünnepélyességgel ünnepelte a város március 15-ét. S ezen ünnepségek élén mindenkor a Kollégium ifjúsága járt, hiszen évtizedeken keresztül a Magyar Irodalmi Önképző Társulat szervezésében zajlottak a városi ünnepségek is, melyeket hetekkel ellőtte nagy nemzeti szín plakátok hirdettek városszerte. A város együtt ünnepelt kollégistáival: „a debreceni főiskola ifjúsága, amiként mindig tanujelét adta ideális rajongásának minden szép eszményért [...] a legimpozánsabb módon adott kifejezést hazafias érzelmeinek. Ünnepeitünk karöltve Debrecen város polgárságával, a melynek nagy része ott volt ünnepélyeinken. Az ifjúság volt a hangadó” (1899).¹² Ekkorra kialakult az évtizedeken keresztül követett forgatókönyv: a kollégisták délelőtti, a teljes tanári kar és a városi notabilitások jelenlétében tartott oratóriumi megemlékezését délután a lépcsőházi Petőfi-szobornál, majd a kollégium udvarán, vagy a kollégium előtti téren – szokásosan nagy zsúfoltság mellett – tartott meg-

⁷ *Debreceni Közlöny*, 1861. március 20.

⁸ Vö. KOROMPAINÉ, *i. m.*, 307.

⁹ *A március 15-i ünnepély*, Debrecen, 1870. márc. 1.

¹⁰ Vö. KOROMPAINÉ, *i. m.*, 309.

¹¹ Vö. KOROMPAINÉ, *i. m.*, 311.

¹² *Debreceni Főiskolai Lapok*, (1899/8–9), 102.

emlékezések követték. Innen vonultak a Városháza elé, ahol a korabeli sajtó szerint több esetben a „boldog békeidők-beli” debreceni polgárság tízezres tömege vett részt az ünnepségeken „pártszínezet nélkül”, általában a nemzeti függetlenséget éltetve.¹³ A múlt század első éveiben szokásban volt, hogy a diákság a tömeget magával vonva egyes kedvenc professzorai ablakai alá vonulva tette tiszteletét tanárai előtt.¹⁴

A dualizmus-kor városi március-ünnepségein a város munkásságának képviselői is előszeretettel és közreműködően vettek részt¹⁵ annak ellenére, hogy természetesen a társadalmi és politikai nézetbeli különbségek egyre nyilvánvalóbbá váltak.¹⁶ A nemzeti eszmék mellé egyre inkább társadalmi reformkövetelések társultak, de a Kollégium hallgatósága által szervezett ünnepségek sokáig a város lakosságának egységét jelképezhették a márciusok ezen debreceni fénykorában. A kollégium bizonyos integratív, ki-egyenlítő szerepe mutatkozott meg. A kollégium diáksága a közösség integráns részeként, a társadalom ünnepe szervezőjeként lépett fel csaknem négy évtizeden át.¹⁷

Az Egyetem működésének megkezdése után a kollégiumi diákszervezetek szerepét március 15-e megünneplésében is az 1915-ben megalakított Egyetemi Kör vette át. Első feladatai között március idusának ünnepét szervezte meg a Kollégium udvarán, mely ünnepélyről *„a múlt forrásából ihletet merítve, lelkiileg meggazdagodva távozott el a hallgatóság és a jövő iránt érzett szent felelősséggel az ifjúság.”*¹⁸

Csaknem két évtizeden keresztül aztán ez az egyesület, az Egyetemi Kör szervezte – eleinte előbb a Kollégium udvarán, illetve a Petőfi és Kossuth szobroknál, majd a megépült Egyetem aulájában – az ünnepségeket. Az első háború éveiben, és az azt követő néhány évben a város polgársága kiszorult az egyetem ünnepségeiről. Március már nem volt olyan össz-városi esemény, mint korábban, midőn az Egyetemi Kör az *„egész egyetemi és főiskolai hallgatósággal karöltve az egész napot betöltő programmal”* elevenítette fel a *„szomorú sorsunkban a múltból még most is biztatólag utat mutató nagy nap emlékeit.”*¹⁹

Az egyetemi krónikák tanúsága szerint a trianoni sokkhatás nem került el az egyetem márciusi ünnepségeit sem, hiszen volt úgy, hogy az *„ünnepélyt két irredenta szavazat egészítette ki.”*²⁰ Az első háború utáni állami újjáépítés ellentmondásos viszonyba hozta a márciusi ünnepet és az egyetemeket. Míg a Református Kollégium diáksága

¹³ *Debreceni Főiskolai Lapok*, (1899/8–9), 103; *Uo.*, (1903/10), 105–110; *Uo.*, (1904/6), 70–73; *Uo.*, (1906/12), 131–132; *Uo.*, (1907/12), 124; *Uo.*, (1908/11), 112; *Uo.*, (1910/11–12), 98. Ezt konstatálja Bényei Miklós is. Vö. BÉNYEI Miklós, *Március 15. vagy/és április 11.: 1848 ötvenedik évfordulója Debrecenben*, Könyv és Könyvtár, 25(2003), 407.

¹⁴ Például *Debreceni Főiskolai Lapok*, (1902/10), 132.

¹⁵ Például *Debreceni Főiskolai Lapok*, (1908/11), 112.

¹⁶ Vö. *Debreceni Főiskolai Lapok*, (1909/11), 109.

¹⁷ Vö. BÉNYEI, *i. m.*, 413.

¹⁸ *EÉvk.*, 1915/16, 144.

¹⁹ *EÉvk.*, 1922/23, 155.

²⁰ *EÉvk.*, 1926/27, 265.

akár a monarchikus gondolattal szemben is a kivételes szerepet játszó márciusi fiatalok szellemi örökösüként léphetett fel és hirdethette a függetlenségi eszméket, addig egy állami egyetem hallgatósága sokkal kényesebb helyzetben volt egy olyan hatalommal szemben, amely szükségszerűen el kellett határolódjon minden forradalmi gondolattól.

Bizonyos fordulatot hozott, mikor 1928-ban március 15-e hivatalos ünnepé vált, s ezen az „első hivatalos [...] ünnepélyen részt vett 50 hivatal, testület, intézet és közel 3000 főnyi közönség.”²¹ A trianoni Magyarországnak minden nemzeti tartalmú elemre óriási szüksége volt, s így megkísérelte március nemzeti törekvéseit saját eszmei ideológiai erőforrásaként felhasználni. A harmincas évek fényképei és tudósításai ismét a város és egyeteme „egymásra találását” mutatják március idusa megünneplésében,²² melyeket továbbra is a mérsékelt „kebelbeli” (az Egyetem fegyelmi hatósága alá tartozó)²³ Egyetemi Kör szervezett, de amelyeken már (akarva-akaratlanul) aktív szerepet játszottak a jobboldali bajtársi egyesületek is, különösen azután, hogy az Egyetemi Kör az 1929/30-as tanév végén maga is csatlakozott a bajtársi egyesületeket tömörítő Turul Szövetséghez.²⁴

Ezután jó egy évtizedig az egyetemi bajtársi egyesületek bursch-sapkás, mellszalagos (több esetben lovon megjelenő) dísz-századai uralták az ünnepi utcaképet Debrecenben, jelezve, hogy az egyetemek közvetítői lettek az ünnep és az 1848-as gondolatkör használható, és ezért „államosított” elemeinek.²⁵ Ugyanakkor a – joggal – jobboldalinak tekintett bajtársi szövetségek eszméi sok esetben mérsékeltbereknek mutatkoztak Debrecenben, mint a fővárosban. A keresztény-nemzeti eszmekör hirdetése bizonyos értelemben disztintíváltabb formát kapott például egy 1938. március 15-én tartott beszédben: „A nacionalizmust nem engedhetjük összezavarni a diktatúrával, és nem engedhetjük, hogy külföldi rendszerek szolgálai lemásolása jelentse a magyar megújulás egyetlen módját.”²⁶ Sőt egyes bajtársi egyesületeknél az 1930-as évek végén bizonyos balratolódás is megfigyelhető volt. Az egyetem az átlagnál talán valamivel toleránsabb szelleme miatt nem véletlen, hogy a Márciusi Front 1937. márciusi zászlóbontásában több debreceni hallgató is részt vett, jelezve, hogy a nemzeti szabadságünnep nem fokozható le nacionalista, sovinszta demonstrációvá.²⁷ A háború felé közeledő években ugyanakkor a bajtársi-sapkákat rohamsisakok váltják fel a márciusi képeken.²⁸

²¹ *EÉvk.*, 1927/28, 220.

²² Vö. többek között: DEENK, Kézirattár, Egyetemtörténeti fotóalbum 3 (35), 5 (37), 7 (48–49), 8 (39–41), 9 (30–31), 10 (21).

²³ Vö. KEREPESZKY Róbert, *A Turul Szövetség országos és debreceni szervezete (1919–1945)*, doktori disszertáció, Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2009, 209.

²⁴ Vö. KEREPESZKY, *i. m.*, 245.

²⁵ GERŐ, *i. m.*, 406–407.

²⁶ Idézi ZSOLT Béla, *Az ifjúság igazi hangja*, Újság, 1938. március 18. valamint GYARMATI, *i. m.*, 76.

²⁷ *Debrecen története: 1919–1944*, szerk. TOKODY Gyula, Debrecen, 1986, IV., 282.

²⁸ Vö. például DEENK, Kézirattár, Egyetemtörténeti fotóalbum 11(046–048)

A második háború után néhány évvel az egyeduralomra jutó hatalom március 15. mint ünnep teljes kisajátítását valósította meg azért, hogy hiányzó politikai legitimitációját történelmi igazolással pótolja. Ezen erőltetett összemérés ellenére azonban szinte megfosztotta a társadalmat az ünneplés lehetőségétől, különböző jól ellenőrizhető szervezetek között felaprózva a munkanapra rendelt szükség-ünnepet.²⁹ Az egyetemek is csak ilyen, mondhatni abszurd keretek között, a nemzeti színeket beborító vörös szín alatt ünnepelhettek. De évtized sem volt elég, hogy március 15. ünnepét, annak tradicionálissá vált alulról építkező, ellenzéki jellegét elhomályosítsa, hiszen 1956 őszén bebizonyosodott, hogy az 1848-as forradalom és szabadságharc emléke a nemzettudatban olyan jelentőséggel bír, hogy az egyeduralmi rendszerrel, később a megszálló hatalommal szemben is „felhívható” működő erőt és szellemi muníciót jelentett.

A márciusi és októberi gondolatok összefonódása azonban még az ötvenes évekbelinél is ellentmondásosabb helyzetbe hozta az egyetemeket. Az érzelmek és az utca ünnepeiből az 1970-es évek elejéig zárt termekbe kényszerített, megfáradt eseményé válva, majd a „tavaszi KISZ rendezvénysorozatok”,³⁰ Forradalmi Ifjúsági Napok³¹ keretei közé elbújtatva, egy idő után kollégiumok udvarára szorítva vagy kiengedve adott lehetőséget az ifjúsági szövetség egyetemi vezetőinek, a Hazafias Népfront funkcionáriusainak,³² majd „független” szónokoknak ünnepi gondolatok megfogalmazására.

A debreceni egyetemek ünnepei az atomizálás következtében teljesen elveszítették integratív jellegüket, kapcsolatukat a várossal, hiszen a város külön ünnepelt és (ünnepel ma is). Március eszméi ekkor már nem az egyetemekről vitettek az utcákra, hanem az utcákról tértek vissza az egyetemekre.

Az 1980-as évek végén mindenesetre az ünnep hozzájárult az egyetemek közeledéséhez, hiszen előbb a KLTE és a DOTE, majd az ATOMKI tartott együttes ünnepi üléseket, s az integráció első jelei között is ott voltak az Egyetemi Szövetség által rendezett közös megemlékezések.³³

Kérdés, hogy az elkövetkező években Egyetemünk és annak ifjúsága ismét egyesíteni tudják-e ünnepében a várost és az Alma Mater-t.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Engedjék meg, hogy a 162 éve megfogalmazott 12 pont élén álló, – annak idején a kezdetet jelentő – kívánsággal végezzem.

„*Legyen béke, szabadság és egyetértés!*”

²⁹ Vö. GERŐ, *i. m.*, 408–409.

³⁰ Vö. a KLTE évkönyveit az 1980., 1981. és 1982. évekre.

³¹ Ennek értékelésére vö. GYARMATI, *i. m.*, 166–170.

³² 1977-ben 1848 emlékét, az 1937-ben megalakuló Márciusi Fronttal „váltották ki”, országos emlékülést tartva Debrecenben, Kállai Gyulával, mint vezérszónokkal. Vö. többek között GYARMATI, *i. m.*, 174.

³³ 1989 és 1990-ből erről tanúskodik *A Kossuth Lajos Tudományegyetem évkönyve: 1985/90*, Debrecen, 1995, passim.

Mindannyian tudjuk, hogy mindháromra nagy szükségünk van, és mindhárom nagyon törekeny még itt a Kárpát-medencében is. De mindannyian éljük, hogy leginkább a magyar átok, az egyet nem értés az, ami ma is mérgezi életünket.

Voltak ihletett pillanatai 1848 utáni történelmünknek, mikor az egyetértés megvalósulni látszott, és ezen pillanatokban a legközösebb egyenértéket mindig is a márciusi gondolatok jelentették. Egyetemünk és jogelődjei ünnepei sok esetben közvetíteni tudták azon értékeket, melyekben kétség nélkül egyet lehet érteni.

Kívánom, hogy történetére alapozva közel 100 éves egyetemünk ünnepeiben és a mindennapokban is az egyetértés műhelye és menedéke lehessen.

*(Elmondta Szabó Béla egyetemi tanár
2010. március 15-én, a Debreceni Egyetem Aulájában)*